

Grenskonflikten

Strijd over de canon van de Vlaamse poëzie

Erik Spinoy Canondiscussies overstijgen het domein van de cultuur. Het gaat al snel over de eigen identiteit, die als bedreigd wordt ervaren. In de debatten komen ook tegenstrijdige visies op die identiteit aan bod. Welke gevolgen dat kan hebben voor de omgang met de canon, laat de strijd zien die is losgebarsten rond de canon van de Vlaamse poëzie.

Discussies over de canon blijven nooit beperkt tot het domein van de cultuur: ze houden direct verband met de (re)constructie van identiteiten, en raken bijgevolg aan vragen die in wezen politiek en ideologisch zijn: wie zijn 'wij', wie behoort tot dit 'wij', wat is ons 'wezen', welke waarden staan voor ons centraal, wat is onze 'gemeenschappelijke wil', wat zijn de doelstellingen die we nastreven? Het recente opflakkeren van de canondiscussie in Nederland lijkt dan ook in de eerste plaats een verspreid onbehagen te signaleren over de eigen identiteit, die als bedreigd wordt ervaren. Interessant en reveleerend zijn deze debatten echter ook omdat er een aantal courante, maar onderling onverzoenbare opvattingen over identiteit en de canon op exemplarische wijze in aan bod komen. In wat volgt zal ik dan ook eerst kort, en noodzakelijkerwijs sterk vereenvoudigend, ingaan op die tegenstrijdige visies en op de consequenties ervan voor de omgang met de canon.

Traditioneel worden identiteiten gezien als a priori aanwezige, onveranderlijke essenties – en canons zijn dan verzamelingen van feiten, verhalen, figuren en werken waarin die identiteit emblematisch tot uitdrukking wordt gebracht. Aan het eind van de vorige eeuw leek deze traditionele opvatting voorgoed weggespoeld te zullen worden door de vloedgolf van deconstructie en postmodernisme. Voortaan leken identiteiten te zullen worden gezien als in hoge mate kneedbaar en veranderlijk: individuen zouden even gemakkelijk van identiteit kunnen veranderen als van kleren of van *look* – en wie dat niet kon, was net zo archaisch als de elkaar uitmoordende partijen in voormalig Joegoslavië. De iconen van deze adoratie van de kameleontische differentie en onzuiverheid waren de migrant en de nomade, van wie men zich verbeeldde dat zij de postidentitaire mens incarneerden.

Terzelfder tijd bleek de cultus van de differentie echter ook aanleiding te geven tot nieuwe

vormen van essentialisme: tegenover de dominante ‘universele’ identiteit maakte een waaier van geminoriseerde ‘particuliere’ identiteiten aanspraak op erkenning. Woordvoerders en sympathisanten van feminisme, etnische en culturele minoriteiten en *queer* identiteiten namen, met een verwijzing naar een aan het begin van de jaren negentig geruchtmakende artikelenbundel, de canon onder vuur als een instrument van onderdrukking. (Alphen 1991)

Fortuyniaans verlangen

Na jaren van kritiek en *debunking* lijkt de recente canon-discussie de uitdrukking te vormen van een diep, haast Fortuyniaans te noemen verlangen naar een *retour à l'ordre* – dat wil zeggen naar de oude, essentialistische visie op een universele, niet door particularismen verontruste identiteit – en naar een geruststellende consensus, waarin het maar eens afgelopen moet zijn met het voortdurend ter discussie stellen van ons aller erfgoed. De logische keerzijde van deze poging om, in een perfecte verdringingsbeweging, een stop te zetten op de canondiscussie, is een niet anders dan hysterisch te noemen activiteit, waarin academici, ambtenaren en politici elkaar de loef proberen af te steken als behoeders van

het vaderlands erfgoed en in het bedenken van aansprekende manieren om *de* canon weer bij het volk te brengen.

Nu is er natuurlijk geen bezwaar tegen het streven naar een grotere kennis van ‘onze’ cultuur en geschiedenis, zolang dat maar gepaard gaat met een aanscherpen van het inzicht in de manier waarop de vigerende beelden van die cultuur tot stand zijn gekomen en hoe ze maatschappelijk en ideologisch functioneren. We

Identiteiten leken in hoge mate kneedbaar en veranderlijk

moeten niet weer vervallen in de fouten van het oude essentialisme. Tegelijk is het, alle postmoderne illusies ten spijt, ook duidelijk dat identificaties in een samenleving een aanzienlijk belangrijker rol spelen dan in de voorbije jaren vaak werd geloofd. Zo kan de overdracht van de canon vandaag de dag een dubbele functie vervullen: het versterken van de maatschappelijke cohesie door het creëren van een gemeenschappelijk referentiekader, maar ook – aan de hand van een kritische reflectie op consecratieprocessen en de productie van overtuigingen – het vergroten van het historisch inzicht door een onderzoek van hoe identiteiten en canons tot stand komen en hoe die genese zich altijd in een (al dan niet manifest) conflictvolle context voltrekt. Dat laatste blijkt trouwens ten overvloede uit het feit dat de recente pogingen om de discussie over de canon te doen verstommen maar weinig blijken uit te

halen: elke poging om de canon te finaliseren geeft altijd weer aanleiding tot nieuwe onenigheid. De canon verdeelt al net zozeer als hij verbindt.

Het lijkt me wezenlijk dat dit fundamenteel ambivalente karakter van de canon – en van de culturele identiteit(en) waarmee hij verbonden is – niet onder de mat wordt geveegd, en dat geprobeerd wordt uit te leggen waar het vandaan komt. Als identiteiten geen onveranderlijke en universele essenties zijn, hoe komt het dan dat ze – anders dan een zeker postmodernisme wilde doen geloven – niet ten enenmale oplossen in de flux van de *différance* en in hopeloze particularismen?

Het antwoord op deze vraag luidt, geloof ik: omdat in elke culturele en historische context telkens opnieuw wordt geprobeerd om betekenis te fixeren door het trekken van grenzen tussen een binnen en een buiten. Een systeem stabiliseert zich altijd door middel van een ‘constitutieve uitsluiting’. Over de manier waarop de sociale ruimte ingedeeld (wie opgenomen dan wel uitgesloten) dient te worden, ontbranden natuurlijk geregeld conflicten. Soms leiden die conflicten tot het ingrijpend hertekenen van de grenzen, op andere momenten is dan weer sprake van een derwijze stabiele ‘hegemonische’ toestand

Canoni-
seren
is niets
anders
dan
onder-
scheid-
en,
het
trekken
van
grenzen

dat die conflicten als onbetekenend kunnen worden afgedaan. Canoniseringsprocessen vormen een wezenlijk onderdeel van dit omvattende proces van identiteitsconstructie, aangezien canoniseren niets anders is dan onderscheiden: het trekken van grenzen tussen wat consecratie verdient en wat niet. Dit maakt begrijpelijk waarom de overdracht van een canon bijdraagt tot het versterken van de sociale samenhang: hij affirmeert wat volgens het hegemonische spreken binnen de grenzen valt, en versterkt daarmee de heersende constructie van de werkelijkheid en de identificaties van subjecten met die constructie.

Maar het verklaart ook waarom het afkondigen van een canon altijd ook leidt tot protest en discussie. Aangezien canoniseren afgrenzen en onderscheiden betekent, zijn er altijd partijen die zich van de legitieme maatschappelijke orde zien worden uitgesloten en zodoende hun identificaties door het hegemonische spreken afgewezen weten: ze zijn ongewenst, archaisch, niet *au sérieux* te nemen, extremistisch, onaan-gepast. Daarom klinken bij elke bevestiging of hertekening van de canon telkens weer ten diepste verongelijkte stemmen op. En het valt nooit uit te sluiten dat sommige van die gefrustreerde partijen er op een bepaald moment in zullen slagen om de grenswachters van de canon onder de voet te lopen, het vrijgekomen terrein opnieuw af te bakenen en de bestaande hiërarchieën te herijken.

Hotel New Flandres

De bovenstaande overwegingen zal ik concreter proberen te maken aan de hand van de recente discussie over de canon van de Vlaamse poëzie die is ontstaan naar aanleiding van de eind vorig jaar verschenen bloemlezing *Hotel New Flandres. 60 jaar Vlaamse poëzie 1945–2005*, samengesteld door Dirk van Bastelaere, Erwin Jans en Patrick Peeters. Tot verbazing van de bloemlezers, die er zelf van overtuigd waren dat zij

een erg ‘ruimhartige’ bloemlezing hadden gemaakt, werd er al kort na publicatie van het boek bijzonder forse kritiek op geformuleerd. Tegelijk waren er ook partijen die erg tevreden reageerden op de ‘reconstructie’ van de canon die de bloemlezing beoogde. Die gemengde reacties hangen duidelijk samen met de manier waarop *Hotel New Flandres* bepaalde grenzen aanbrengt – en andere grenzen doorbreekt.

De meest opvallende grens die *Hotel New Flandres* trekt, berust op de combinatie van een territoriaal en een taalkundig criterium: opgenomen worden enkel dichters die in Vlaanderen wonen of hebben gewoond, overwegend in het Nederlands schrijven en in hun poëtische praktijk blijk hebben gegeven van een duidelijke geïmpliceerdheid in de Vlaamse poëzie. Op grond van deze laatste voorwaarde werd de in Vlaanderen wonende en in het Nederlands schrijvende Benno Barnard uitgesloten, waarop die de bloemlezers prompt beschuldigde van ‘atavistisch provincialisme’ en het hanteren van ‘modderige etnische criteria’.

Wezenlijker dan deze particuliere kwestie is dat *Hotel New Flandres* door het trekken van deze grens kiest voor het uitsluitend bloemlezen uit de Nederlandstalige Vlaamse poëzie – en dus niet uit alle Nederlandstalige poëzie, of die nu door dichters uit Amsterdam, Franeker, Brussel, Heers-Heks, Lelydorp of welke andere plek ter wereld ook zou zijn geschreven. Daarmee gaan de samenstellers nadrukkelijk in tegen de gangbare ‘heel-Nederlandse’ bloemleespraktijk zoals die in recente tijden gestalte heeft gekregen in bekende anthologieën van Vlamingen (Hugo Brems, Jozef Deleu) én Nederlanders (Gerrit Komrij, Hans Warren en Mario Molegraaf). Deze keuze berust volgens de inleiding tot *Hotel New Flandres* op een duidelijke ‘literair-politieke visie’: ‘in grensoverschrijdende bloemlezingen’ is vaak sprake van ‘een minorisering van de Vlaamse poëzie’, en dat onrecht wil deze bloemlezing herstellen.

Met deze opvatting wordt duidelijk aangesloten bij de hiervoor al gesignaleerde affirmatie van particuliere identiteiten die zo typerend was voor het eind van de twintigste eeuw. Door de keuze voor een aparte ‘Vlaamse’ bloemlezing is in *Hotel New Flandres* van een minorisering van de Vlaamse poëzie uiteraard geen sprake meer, maar verstrikken de bloemlezers zich wel in de ambivalenties van elk particularisme: de beperking tot de Vlaamse poëzie maakt de ‘minorisering’ ongedaan, maar houdt ook het gevaar in van een *splendid isolation*, waarin de Vlaamse poëzie daadwerkelijk irrelevant wordt voor de rest van de Nederlandstalige poëzie. De Nederlandse receptie tot op heden lijkt dat ook te bevestigen: op een aantal heftige discussies op weblogs – in het bijzonder op de *Contrabas*-blog – en een stuk in *Het Parool* (18 februari 2009) na bestaat de Nederlandse receptie van *Hotel New Flandres* niet.

Aparte identiteiten

Zoals te verwachten viel bleek niet iedereen zich in deze ‘literair-politieke visie’ van *Hotel New Flandres* te kunnen vinden. Met name poëziecriticus en literatuurdocent Hans Vandevoorde formuleerde felle kritiek op deze afgrenzing van het corpus: ‘Hoe meer en hoe luider je twee aparte identiteiten verkondigt, hoe werkelijker ze ook worden. Hoe sterker het idee postvat dat de verschillen onoverbrugbaar zijn, hoe minder belangstelling er voor elkaar overblijft.’ De keuze voor een uitsluitend Vlaamse poëtische canon roept dus inderdaad een ‘grensconflict’ op, en wel zeer precies over de vraag naar de plaats van de Vlaamse poëzie: apart, dan wel binnen de hele Nederlandstalige literatuur.

De keuze om alleen Vlaamse poëzie op te nemen, blijkt bij nader inzien ook samen te hangen met uitgesproken poëtische keuzes: in een Nederlands-Vlaamse context wordt volgens *Hotel New Flandres* niet alleen de Vlaamse poëzie

als zodanig geminoriseerd, maar ook bepaalde tendensen daarin. Ook in poëticaal opzicht is deze bloemlezing dus grens-verleggend: veel meer dan eerdere, Vlaams-Nederlandse, bloemlezingen besteedt *Hotel New Flandres* aandacht aan een overwegend in Antwerpen te situeren modernistisch-experimentele en romantisch-decadente traditie (onder anderen Jan de Roek, Hugues C. Pernath, Patrick Conrad, Nic van Bruggen). Het lijkt er sterk op dat de afwijzende reactie van een aantal critici op de bloemlezing (Benno Barnard, Philip Hoorne) ten minste gedeeltelijk ook door poëticaal overwegingen gemotiveerd is, en meer bepaald door hun verzet tegen de officialisering (het binnen de grenzen van het waardevolle opnemen) van deze voorheen enkel een in een subcultuur voortlevende tegencanon. Omgekeerd konden de samenstellers voor deze interventie op de nadrukkelijke erkentelijkheid rekenen van de 65-jarige Antwerpse essayist Henri-Floris Jespers, al decennialang de door Academia en een groot deel van de literatuurkritiek in Nederland en Vlaanderen nauwelijks serieus genomen (en dus: van de canon uitgesloten) woordvoerder van deze traditie.

Iets vergelijkbaars laat zich vaststellen in de receptie van

‘Wij hebben geen banvloeken uitgesproken over foute dichters’

een andere, zij het veel minder nadrukkelijk verantwoorde keuze die in de bloemlezing wordt gemaakt. ‘Wij hebben [...] geen banvloeken uitgesproken over “foute” dichters’, heet het eenvoudig in de inleiding – en inderdaad: in de bloemlezing staat werk van een aantal voormalige collaborateurs (Wies Moens, Bert Peleman, Ferdinand Vercocke) en van een aantal figuren uit het rechts-nationalistische kamp (Anton van Wilderode, Aleidis Dierick). Ook wat dat betreft is de bloemlezing transgressief: de dichters uit deze ideologische milieus waren tot dusver in alle opzichten sterk gemarginaliseerd, en hun werk drong maar mondjesmaat tot de literatuurgeschiedschrijving en de bloemlezingen door. *Hotel New Flandres* gunt deze dichters nu een bescheiden plaats in de geschiedenis van de naoorlogse Vlaamse poëzie, en dat niet alleen met hun zuiver lyrische poëzie, maar ook met hun nationalistische verzen – gedichten als *Mijn Diets geloof* (Moens) en *Honderd jaar blauwvoeterie 1* (Van Wilderode).

Negatieve reacties zijn er op het verschuiven van deze grens van de canon tot dusver niet geweest, maar er was wel één opvallende positieve. Het is frappant met hoeveel instemming het weekblad *'t Pallieterke* (4 februari 2009), de spreekbuis van dat rechtse Vlaams-nationalisme, die normaliter niet uitblinkt door een excessieve belangstelling voor de schone letteren, de bloemlezing onthaalde: de Nederlands, Engels en Frans door elkaar haspelende titel *Hotel New Flandres* wordt weliswaar ‘wat ongelukkig gekozen’ genoemd, maar met de keuze voor uitsluitend ‘Vlaamse barden en poëten’ heeft het blad zoals verwacht kan worden hogenoemd geen probleem. En voorts ontdekt ‘De Brave Hendrik’ (het pseudoniem van de criticus, in dit blad dat typerend genoeg bijna helemaal door onder pseudoniem werkende medewerkers wordt volgeschreven) tot zijn blijdschap ‘echte verrassingen’ onder de geselecteerde dichters: ‘de niet zo politiek correcte dichter Ferdinand

Erik Spinoy

is docent moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Luik

Vercnocke', 'niemand minder dan Wies Moens', Bert Peleman en Aleidis Dierick. De tevredenheid van de criticus is begrijpelijk: nadat er in het literaire circuit in het algemeen en in de meeste bloemlezingen in het bijzonder wél een 'banvloek' was uitgesproken over de dichters uit zijn kamp, wordt in *Hotel New Flandres* ten minste toch al hun bestaan erkend – Van Wilderode en Dierick worden zelfs tot de Vlaamse poëtische top gerekend. Het is de tevredenheid van de uitgeslotene, die in *Hotel New Flandres* (wellicht meer dan gerechtvaardigd mag heten) een mogelijke eerste stap ziet naar 'erkenning' (insluiting) van de dichters met wie hij zich om ideologische redenen identificeert.

In een interview dat Anneleen de Coux en ik enkele weken geleden van de bloemlezers afnamen, omschreef Dirk van Bastelaere het anthologieproject als een veeleer voorzichtig schuiven met de tafels en stoelen van de naoorlogse Vlaamse poëzie. Toch berust de bloemleespraktijk van *Hotel New Flandres* op een aantal keuzes die territoriale (de 'particularistische' keuze voor de eigen gemeenschap boven het taalgebied), poëtische (de opwaardering van de 'Antwerpse' traditie uit de jaren 1970 en 1980) en ideologische (de insluiting van rechtse Vlaams-nationalisten) grenzen uittekenen waarover allerm minst eensgezindheid bestaat, en die dan ook aanleiding hebben gegeven tot een op het moment dat ik deze tekst schrijf nog steeds voortdurende discussie. In hetzelfde interview sprak medesamensteller Erwin Jans zijn verbazing uit over de heftigheid van de reacties die de bloemlezing opriep. Het is een uitspraak die getuigt van een onderschatting van de kracht van identificaties, en van de emoties die worden opgeroepen wanneer mensen het gevoel hebben dat figuren of teksten waar ze zich mee identificeren miskend en uitgesloten worden, dan wel eindelijk de erkenning krijgen die hun al zo lang was onthouden.

Literatuur

- Alphen, E. van en M. Meijer (red.) (1991) *De canon onder vuur. Nederlandse literatuur tegendraads gelezen*. Amsterdam, Van Genneep.
- Barnard, B. (2009) Welkom in Vlaanderen. www.knack.be/blog/blog-algemeen/71-94-4110/welkom-in-vlaanderen.html; gedownload 4 april.
- De Brave, H. (2009) 'De Vlaamse poëzie: Van Wilfried Adams tot Anton van Wilderode'. In: *'t Pallieterke*, 4 februari.
- De Coux, A. en E. Spinoy (2009) 'Over het verschuiven van tafels en stoelen. Een gesprek met de samenstellers van *Hotel New Flandres*'. In: *Poëziekrant* jrg. 33 (maart-april), nr. 2, 8-21.
- Duyvendak, L. en S. Pieterse (red.) (2009) *Van spiegels en vensters. De literaire canon in Nederland. Handboek*. Hilversum, Uitgeverij Verloren/Open Universiteit Nederland.
- Hellemans, F. (2009) 'Avant-garde is niet voor niets een militaire term' [Interview met Henri-Floriss Jaspers]. In: *Knack*, 11 februari, 62.
- Hoorne, Ph. (2008) 'Wij, Dirk van Bastelaere'. In: *Knack*, 26 november.
- Van Bastelaere, D., E. Jans en P. Peeters (red.) (2008) *Hotel New Flandres. 60 jaar Vlaamse poëzie 1945-2005*. Gent, Poëziecentrum.
- Vandevoorde, H. (2009) Het Nieuw Vlaams Getto. Bedenkingen bij *Hotel New Flandres*. www.decontrabas.com/files/hetnieuwvlaamsgettovandevoorde.pdf; gedownload 4 april.